

Mark Twain

KSIAŻĘ

I ŻEBRAK

- Autor:** Mark Twain
- Tytuł:** *Książę i żebrak*
- Czas akcji:** ostatni rok panowania króla Anglii – Henryka VIII – 1547 r.
- Miejsce akcji:** Londyn – najbiedniejsze dzielnice: Offal Court, Most Londyński; dzielnica Temple Bar, Southwark; zamek królewski – pałac Westminster, więzienie Tower; inne miejsca znajdujące się w Anglii, m.in. Hendon Hall w księstwie Kent
- Główni bohaterowie:** Tom Canty – mały żebrak marzący o zostaniu księciem, książę Edward – syn Henryka VIII, Miles Hendon – ubogi szlachcic podstępem pozbawiony majątku przez brata, John Canty – pijak i włóczęga, ojciec Toma
- Temat:** Zamiana ról pomiędzy księciem Anglii i identycznym z wyglądu żebrakiem Tomem Cantym
- Rodzaj literacki:** epika
- Gatunek literacki:** powieść historyczna

że z wyjątkiem pewnej rodziny żebraków, której to swoim przyjściem sprawił niemały kłopot.

II. Dzieciństwo Toma

Przenieśmy się nieco w czasie. Tysiącpięćsetletni Londyn był, jak na tamte czasy, olbrzymim miastem. Liczył sto tysięcy mieszkańców, a może nawet i więcej. Tom Canty mieszkał nieopodal Mostu Londyńskiego², gdzie brudne i zaniedbane uliczki były jeszcze węższe niż w innych częściach miasta. Drewniane domy zbudowane z belek, łączonych na krzyż, piętrzyły się wysoko. Przestrzenie pomiędzy różnokolorowymi belami, pomalowanymi zgodnie z gustem właściciela, na czerwono, niebiesko czy czarno, były otynkowane. Całość wyglądała niezwykle malowniczo. Okienka w domach były małe, ozdobione szkiełkami w kształcie rombów i otwierały się na zewnątrz, na zawiasach, zupełnie jak drzwi.

Czas akcji

Dom zamieszkały przez ojca Toma znajdował się w cuchnącym zaułku zwanym Offal Court³, zaraz za Pudding Lane⁴. Był mały, gnijący i chwiały się w posadach, a mieszkało w nim wiele potwornie biednych rodzin. Ród Cantych okupował pokój na trzecim piętrze. Matka z ojcem mieli swoją leżankę w rogu pokoju, natomiast Tom, jego babcia i jego dwie siostry, Bet i Nan, mieli dla siebie całą podłogę i mogli spać gdzie tylko chcieli. Kawałka koca i kilku garści brudnej słomy nie dało się nazwać łóżkiem, tylko bezładnym barłogiem, z którego nocą każdy podbierał dla siebie mały skrawek do spania.

Mieszkanie Cantych

Bet i Nan były piętnastoletnimi bliźniaczkami. Dobre z nich były dziewczyny, choć brudne, odziane w szmaty i potwornie głupie. Z matką było podobnie, ale ojciec i babka byli parą diabłów wcielonych. Upijali się, kiedy tylko nadarzała się okazja, potem tłukli się ze sobą albo z kimkolwiek innym, kto by im tylko wszedł w drogę. Trzeźwi czy pijani, zawsze klęli jak szew-

Rodzina Cantych

² Most Londyński – do 1750 r. jedyny most na Tamizie

³ czyt. ofal kort (ang. *offal* = odpadki)

⁴ czyt. puding lejn

cy. John Canty był złodziejem, a jego matka żebraczką. Z dzieci również zrobili żebraków, bo nie udało im się wyszkolić ich na złodziei.

Pośród całego tego motłochu zamieszkującego dom, znalazł się dobry, stary ksiądz, którego król wyrzucił z jego parafii na bruk, pozostawiając mu tylko marną pensyjkę. Czasem kapłan brał do siebie dzieci i w sekrecie uczył je zasad dobrego postępowania. Ojciec Andrzej nauczył także Toma pisać i czytać oraz podstaw łaciny. Chciał też uczyć dziewczęta, ale te bały się drwin koleżanek, które mogłyby nie ścierpieć takich wątpliwych osiągnięć.

Cały Offal Court był takim samym mrowiskiem, jak dom Cantych. Całymi dniami i nocami trwało tam pijaństwo, wrzaski i burdy. Porozbijane głowy były zjawiskiem równie powszednim jak głód. Mimo to Tom nie był nieszczęśliwy, bo nie zdawał sobie sprawy, jak ciężkie było jego życie. Wszyscy chłopcy w Offal Court wiedli podobny żywot, więc przypuszczał, że tak właśnie powinno być. Kiedy nocą wracał z pustymi rękoma do domu, wiedział, że wpierv ojciec go zbluzga i sponiewiera, a potem zrobi to babka, z jeszcze większym zaangażowaniem. Wiedział również, że w nocy zakradnie się do niego przymierająca głodem matka z nędznym okruszkiem, jaki udało jej się zdobyć za dnia i zachować, odejmując go sobie od ust. Często, przyłapana na tym „występku”, była dotkliwie bita przez swego małżonka.

Offal Court –
opis dzielnicy

Trudne dzieciństwo
Toma

W sumie życie Toma toczyło się całkiem niezłe, szczególnie latem. Zebrał tylko tyle, żeby jemu starczyło, bo prawo odnośnie żebractwa znacznie się zaostrzyło, a kary stały się surowsze. Miał więc więcej czasu, żeby słuchać urokliwych opowieści i legend ojca Andrzeja o olbrzymach, wróżkach, krasnoludkach, duszkach, zaczarowanych zamkach, wspaniałych królach i książętach. Jego głowa powoli napełniała się tymi wspaniałościami i często, leżąc na brudnej słomie, zmęczony, głodny i obolały po ostatnim laniu, puszczał wodze fantazji i już po chwili wszystkie jego bolączki i problemy znikwały pośród marzeń o królewskim żywocie rozpieszczanego w zamku księcia. Właśnie wtedy opętało Toma jedno pragnienie: zobaczyć na własne oczy pałac królewski. Wspomnił raz o tym kilku kolegom z Offal Court, ale został tak bezlitośnie wykpiony i wyśmiany, że postanowił już nikomu nie zdradzać swego marzenia.

Często czytywał stare książki księdza, które duchowny musiał mu potem wyjaśniać lub dopowiadać. Od całego tego czytania i marzeń Tom zaczął się zmieniać. Postacie z jego marzeń były tak wytworne, że zaczął ubolewać nad swoimi obdartymi łachmanami i zapragnął być czysty i le-

Notatki autora

Rozdz. IV.

* *Strój Przytułku Chrystusa.*

Strój ten jest najprawdopodobniej kopią ubioru londyńskich mieszczan owych czasów, kiedy to długie, niebieskie płaszcze noszone były przez terminatorów i służących, a żółte pończochy były w powszechnym użyciu. Choć rękawy były luźne, reszta opończy ściśle przylegała do ciała. Pod spodem noszono żółte kamizele, przewiązywane w talii czerwonym skórzanym pasem. Całość uzupełniały koloratka i mała płaska czapeczka wielkości spodka. (John Timbs, „*Curiosities of London*”)

* Okazuje się, że Przytułek Chrystusa został stworzony jako obiekt, którego zadaniem było ratować dzieci z ulicy, dać im schronienie, nakarmić i odziać, a nie zaś, jak to się powszechnie uważa, jako szkoła. (J. Timbs, „*Curiosities of London*”)

Rozdz. V.

* *Rozkaz króla dotyczący osądzenia księcia Norfolk.*

Król spodziewał się, że niedługo już pożyje i chciał jeszcze przed śmiercią rozprawić się z księciem Norfolk. Wysłał do Izby Gmin pismo z żądaniem pospiesznej uchwały, która osadziłaby na fotelu Wielkiego Marszałka kogoś innego, kto mógłby wziąć udział w ceremonii nadania królewskiemu synowi tytułu księcia Walii, co miało się niebawem wydarzyć. (David Hume, *Wielka Historia Anglii*, tom III, str. 307)

Rozdz. VII.

* Dopiero w schyłkowej fazie panowania króla Henryka VIII zaczęto w Anglii uprawiać sałatę, marchew i rzepę oraz wszelkie jadalne korzenie. Wcześniej niewielkie ich ilości sprowadzano z Holandii i Flandrii. Królowa Katarzyna⁸⁷ wysyłała tam swych posłańców, gdy akurat miała ochotę zjeść sałatę. (D. Hume, *Wielka Historia Anglii*, tom III, s. 314)

Rozdz. VIII.

* *Skazanie księcia Norfolk.*

Norfolk został przez Izbę Parów uznany winnym zdrady stanu bez procesu i z pominięciem postępowania dowodowego. Taka uchwała została

⁸⁷ Chodzi o Katarzynę Aragońską, pierwszą żonę Henryka VIII

OPRACOWANIE

BIOGRAFIA MARKA TWAINA

Mark Twain (prawdziwe imię i nazwisko: **Samuel Langhorn Clemens**) urodził się w 1835 r. w niewielkim miasteczku Florida w stanie Missouri w Stanach Zjednoczonych. W wieku pięciu lat mały Samuel przeprowadził się z rodzicami do Hannibal. Od tej pory jego losy połączyły się z rzeką Missisipi, która w tamtym okresie stanowiła główny szlak komunikacyjny Ameryki.

Mając 12 lat, przyszły pisarz zmuszony został do podjęcia pracy zarobkowej. W 1959 roku zdobył uprawnienia do pilotowania parostatków pływających po Missisipi. Z tego okresu pochodzi pseudonim przyszłego pisarza. W żargonie pilotów parowców rzecznych słowa „**mark twain**” oznaczają dosłownie „**miarkuj dwa**” (zaznacz dwa sążnie głębokości). Za pomocą tego hasła informowano, że rzeka w danym miejscu jest wystarczająco głęboka, by statek nie utknął na mieliźnie.

Podczas wojny secesyjnej udał się na poszukiwanie złota do Kalifornii, gdzie rozpoczął współpracę z lokalnymi gazetami. Szybko stał się znanym i cenionym dziennikarzem. Jako pisarz Twain zaistniał dzięki datowanemu na rok 1865 opowiadaniu *O sławnej skaczącej żabie z Calaveras*. Największą sławę przyniosły Twainowi powieści dla młodzieży: *Przygody Tomka Sawyer* (1876), *Przygody Hucka Finna* (1884), *Księżę i żebrak* (1882) oraz *Jankes na dworze króla Artura* (1889).

Mark Twain przez całe życie opowiadał się po stronie słabych i uciśnionych. Dorastając w otoczeniu murzyńskich niewolników, zrozumiał, że podziały wytworzone przez ludzi nie mają pokrycia w rzeczywistości i że **wszyscy ludzie są sobie równi**. W swoich powieściach Twain występował przeciwko niesprawiedliwości i nierówności społecznej.

Autor *Księża i żebraka* zmarł 21 kwietnia 1910 r. w wyniku choroby serca.

23. Ułaskawienie przez Toma mężczyzny skazanego za morderstwo i matki z córką oskarżanych o czary.
24. Pobyt księcia wśród włóczęgów z bandy Harapa i nazwanie go „Królem Fu-Fu Pierwszym”.
25. Ucieczka Edwarda i spędzenie nocy w ubogiej szopie.
26. Cudowne ocalenie księcia z rąk szalonego pustelnika.
27. Ponowny pobyt Edwarda wśród żebraków zakończony niesłusznym posądzeniem go o kradzież pieczonego prosiaka.
28. Pojawienie się Milesa Hendona i skazanie księcia przez sąd na chłostę i areszt.
29. Przybycie wędrowców do Hendon Hall.
30. Nierozpoznanie Milesa przez jego najbliższych.
31. Pobyt księcia i jego opiekuna w więzieniu.
32. Poświęcenie się Milesa poprzez przyjęcie na siebie wymierzonej Edwardowi kary.
33. Powrót wędrowców do Londynu.
34. Spotkanie Toma z matką podczas pochodu koronacyjnego.
35. Pojawienie się prawowitego następcy tronu w czasie ceremonii koronacji.
36. Wyjaśnienie losów Wielkiej Pieczęci i koronowanie Edwarda na władcę Anglii.
37. Sprawiedliwe rządy króla Edwarda VI.

O CZYM JEST UTWÓR (KRÓTKIE STRESZCZENIE)

Książę i żebrak to opowieść o dwóch chłopcach: żebraku Tomie Cantym oraz angielskim księciu Edwardzie. Tom pochodził z bardzo biednej rodziny, utrzymywał siebie i swoją rodzinę żebraniem, często był dotkliwie bity przez ojca i babkę. Któregoś dnia chłopiec zawędrował w pobliże pałacu królewskiego. Zobaczywszy księcia, zbyt blisko zbliżył się do bramy, za co został brutalnie potraktowany przez strażnika. Świadkiem tego zdarzenia był książę Edward, który zaprosił Toma do swojej komnaty. **Obaj chłopcy chcieli zaznać przez chwilę odmiennego stylu życia, więc zamienili się strojami.** Pomysł ten doprowadził do nieszczęścia: uznany za żebraka książę został wyrzucony z zamku, a jego miejsce zajął Tom.

Fałszywy następca tronu starał się wyjaśnić nieporozumienie, ale nikt mu nie wierzył. Posądzony o szaleństwo chłopiec musiał przyzwyczać się

w sobie elementy fikcji literackiej (fakty, wydarzenia i postacie wymyślone przez autora na potrzeby książki) i **prawdę historyczną**.

W przypadku *Księcia i żebraka* Mark Twain wykorzystał realia szesnastowiecznej Anglii znajdującej się u schyłku panowania króla Henryka VIII i na ich tle umieścił przygody stworzonych przez siebie bohaterów. Bardzo często, prócz wydarzeń, które miały miejsce w przeszłości, autorzy powieści historycznych wykorzystują także typowy dla danej epoki język.

Czytając powieść historyczną musimy pamiętać, że nie stanowi ona wiarygodnego źródła wiedzy na temat przeszłości, gdyż dominuje w niej fikcja literacka.

INDEKS KOMENTARZY

EDWARD

- Edward – cechy księcia – str. 51
- Edward – nocleg w szopie – str. 90
- Edward – odmowa pracy jako żebrak i złodziej – str. 105
- Edward – odmowa żebrania, uczciwość – str. 87
- Edward – pierwsze lanie – str. 38
- Edward – pojawienie się podczas koronacji – str. 142
- Edward – popis sztuki walki – str. 104
- Edward – prawdomówność – str. 88
- Edward – sąd za kradzież – str. 109
- Edward – sprawiedliwe rządy – str. 155
- Edward – sprawiedliwość – str. 147
- Edward – traktowany jak żebrak – str. 89
- Edward u pustelnika – str. 97
- Edward – ucieczka – str. 42
- Edward – wrażliwość – str. 127
- Edward – zdziwienie żebraczym życiem – str. 12
- Edward dziwi się niesprawiedliwemu prawu – str. 126, 127
- Edward karze Hugh Hendona – str. 153
- Edward nadaje miano Lorda Milesowi – str. 131
- Edward uratowany z rąk pustelnika – str. 104
- Edward w gościnie u biednej wdowy – str. 93
- Edward wrobiony w kradzież – str. 107

SPIS TREŚCI

Książę i żebrak

<i>Przedmowa</i>	5
<i>I. Narodziny Księcia i Żebraka</i>	5
<i>II. Dzieciństwo Toma</i>	6
<i>III. Spotkanie Toma z Księciem</i>	9
<i>IV. Początek kłopotów księcia</i>	15
<i>V. Tom arystokratą</i>	18
<i>VI. Tom otrzymuje wskazówki</i>	24
<i>VII. Pierwszy królewski obiad Toma</i>	30
<i>VIII. Sprawa pieczęci</i>	32
<i>IX. Ceremonia na rzece</i>	34
<i>X. Książęce udreki</i>	36
<i>XI. W Ratuszu</i>	43
<i>XII. Książę i jego wybawca</i>	47
<i>XIII. Zniknięcie królewicza</i>	55
<i>XIV. „Le Roi Est Mort – Vive Le Roi!”</i>	59
<i>XV. Tom królem</i>	68
<i>XVI. Uroczysty obiad</i>	76
<i>XVII. Król Fu-Fu Pierwszy</i>	79
<i>XVIII. Książę wśród włóczęgów</i>	86
<i>XIX. Książę wśród wieśniaków</i>	92
<i>XX. Książę i pustelnik</i>	96
<i>XXI. Hendon przybywa na ratunek</i>	101
<i>XXII. Ofiara zdrady</i>	104
<i>XXIII. Książę więźniem</i>	108
<i>XXIV. Ucieczka</i>	111
<i>XXV. Hendon Hall</i>	113
<i>XXVI. Lady Edyta</i>	118
<i>XXVII. W więzieniu</i>	121
<i>XXVIII. Poświęcenie</i>	129
<i>XXIX. Do Londynu</i>	132
<i>XXX. Postępy Toma</i>	133
<i>XXXI. Pochód koronacyjny</i>	135

XXXII. <i>Koronacja</i>	140
XXXIII. <i>Edward królem</i>	148
<i>Zakończenie – Sprawiedliwość i kara</i>	153
Notatki autora	156

Opracowanie

1. Biografia Marka Twaina	163
2. Kalendarium życia i twórczości Marka Twaina	164
3. Czas i miejsce akcji	165
4. Główni bohaterowie	165
5. Plan wydarzeń	166
6. O czym jest utwór (krótkie streszczenie)	167
7. Streszczenie	168
8. Tom i Edward – porównanie	181
9. Pozostali bohaterowie	184
10. Problematyka:	185
<i>Księżę i żebrak</i> jako powieść o wartościach	185
Obraz społeczeństwa brytyjskiego w XVI wieku	185
<i>Księżę i żebrak</i> jako powieść historyczna	186
11. Indeks komentarzy do tekstu	187